

О УСМЕНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ГОРАНАЦА*

Ова тема је одабрана зато што је вековима усмена или народна књижевност Горанаца носила главнину њиховог духовног живота, чувајући стари српски језик боље него и у једном српском крају, сачувавши га до дана данашњег, али и због тога што је књижевно стваралаштво усмене књижевне речи у Гори још живо, не само што се његовог чувања и неговања тиче, већ и што се тиче савременог стваралаштва. Нашавши се у окружењу арбанашких племена, нарочито после албанизације суседне шарпланинске жупе Опоља, осетили су се угроженима као етничка старосрпска заједница, па су се као такви затворили у себе, ослонивши се на свој језик и усмену културу и традицију као главно средство очувања народности. Тек после Првог светског рата добили су основне школе на матерњем језику, а после Другог светског рата осмогодишње и средње школе, па се све већи број Горанаца школовао, завршавајући и високе школе. Нови друштвени односи после Другог светског рата разорно су утицали и на усмену народну традицију уопште, па и на усмену књижевност, јер се нова култура пробијала и у домове Горанаца у Гори. Са уздахом је *Харун Хасани*, до сада најзапаженији сакупљач народних горанских песама, окарактерисао данашњи, тј. тадашњи положај народне песме у Гори, рекавши: “На жалост, део тога постепено нестаје, изумире, заједно са нестајањем старијих поколења”⁵³. И у Гори већ деценију-две, постоји и развија се писана књижевност. Стасали млади горански песници објавили су своје прве збирке песама, а оне су показале да су се песници опет имали одакле и да су се обила то напајали на врелу усмене народне песме. Какав ће тај однос између усмене и писане поезије Горанаца бити и како ће се он развијати, видећемо, али, вероватно, онако како се то дешавало и у осталим нашим крајевима, што ће зависити, без сумње, и од даљих политичких и других догађаја и њихових последица. Но, уверен сам да ће Горанци остати верни свом пореклу и свом имену, као што су и до сада били, чинећи један од чврстих граничних каменова Србије и Југославије.

* Аутор: проф. др Владимир Бован, Филолошки факултет Универзитета у Приштини

⁵³ Харун Хасани, *Горанске народне песме*, Приштина, 1987, стр. 8-9.

Праћење записивања народних умотворина Горанаца у Гори није тешко, јер записивање почиње касно. Закашњење је велико и, чини се, без оправдања. Прву збирку народних песама из Горе објавио је Миодраг Васиљевић 1950. године, и она садржи четрдесет и једну песму⁵⁴. Затим је једна странкиња, такође музиколог као и М. Васиљевић, објавила девет горанских народних песама⁵⁵, а онда је, као сарадник института за македонски говор, Блаже Ристовски објавио сто тридесет и три песме из Горе⁵⁶. Разлози Ристовског су оцењени као недобронамерни.

Тек 1987. године појавила се, прва велика збирка горанских народних песама, коју је сакупио у Гори, Горанац. То је већ у науци добро позната збирка Харуна Хасанија⁵⁷. Она садржи 410 горанских народних песама, одабраних примера од мноштва записаних од стране “преко хиљаду ученика старијих разреда основних школа са подручја Горе и преко двадесет наставника и професора”⁵⁸. Оне су записане од 161 певача. Већ је ова Хасанијева збирка показала велико богатство и лепоту и старину горанских народних песама, које су створили, однеговали и сачували Горанци, да буде дар Горанске културне баштине нашем времену. У овој су књизи заступљене све главне врсте лирске и добар део епске народне поезије. Хасанијева збирка је демантовала нека ранија, паушална мишљења да Горанци немају епске народне песме. Напротив! Имају их, и то у најархаичнијим песничким облицима, чак и у облицима дугога стиха, једне врсте српске народне епике познате као бугарштице, које су нестале већ у XVIII веку у осталим српским крајевима. Не може се отети утиску, а да се не помене песма под бројем 368. о Јани и Јанкули, чији стихови то најбоље потврђују:

Несом Туркина, мила бе маје, току сом каурка,
за тиа сом, мила бе маје, ноћа путуало...

Приповедне песме су боље сачуване од јуначких, али и међу њима најбројније су и најлепше баладичне песме. Горанска животна стварност изнедрила је неколико аутентичних мотива и окитила их лепотом најлепшег израза усмене поезије. Горанска епика је црпила грађу из два извора: пред-исламског усменог песништва и свакодневног, реалног и суровог живота печалбара.

⁵⁴ Миодраг Васиљевић, *Југословенски музички фолклор*, I, Београд, 1950.

⁵⁵ Бирта Треруп, *Народна музика Призренске Горе*, Рад XIV конгреса фолклориста Југославије, Београд, 1974, стр. 214-220.

⁵⁶ Блаже Ристовски, *Горански народни песни*, Македонски фолклор, 1969, бр. 3-4, стр. 429 - 493.

⁵⁷ Х. Хасани, пом. дело.

⁵⁸ Исто, стр. 7-8

Друга два књижевна рода усмене књижевности Горанаца, народне приповетке и говорне народне творевине (народне пословице, изреке, загонетке и друге врсте), такође су богате садржином и изражајним средствима. Оне су, међутим, остале мање познате широкој културној јавности него народне песме. Њихово записивање, бар као приповедне грађе, почиње раније него записивање песама, али су то записи непотпуни, узгредни и често настали случајно. Прве записе народних прича налазимо код Панте Срећковића, који их саопштава према казивању Симе Игуманова, а објавио их је 1865. године⁵⁹, и код руског конзула у Призрену Ивана Степановича Јастребова, а они датирају из седамдесетих и осамдесетих година XIX века⁶⁰. После Другог светског рата нешто приповедне грађе записао је и саопштио Милисав Лутовац⁶¹. Најчистије облике народних приповедака, које су мени до сада познате, записали су студенти Одсека за српску књижевност и језик Филолошког Факултета у Приштини, седамдесетих и осамдесетих година, Мурфета Кајкуш и Сехат Мисини⁶². Они су записивали према савременим захтевима који се постављају пред записиваче, како би се имали аутентични примери из народног казивања. Из њихових записа и записа насталих пре њих, као и оних насталих касније, и на основу личног увида у приповедање Горанаца, могло би се рећи да оно својим уметничким квалитетима не заостаје за другим српским народним песништвом.

Говорне народне творевине, а нарочито пословице и изреке, као и загонетке, врло су развијене. Њих су ови планинци неговали с посебним интересовањем и наклоношћу. Просто, стиче се утисак, да нема појаве у животу и свету која није нашла места у народној причи, а посебно у народним пословицама и изрекама, али и загонеткама.

Усмена или народна књижевност Горанаца је најсроднија оном делу српских народних умотворина које су развијали Старосрбијанци с јужне и северне стране Шар планине, али посебно са Срећанима, из суседне шарпланинске жупе код Призрена. Упоредна истраживања ће показати да ли је ово запажање тачно. То ће најбоље показати њихово заједничко порекло.

⁵⁹ Панта Срећковић, **Синан паша**, Београд, 1865, стр. 74-76.

⁶⁰ Иван Степанович Јастребов, **Стара Србија и Албанија**, Београд, 1904, стр. 134, 138, 139.

⁶¹ Милисав Лутовац, **Гора и Опоље**, Београд, 1955.

⁶² Поред Мурфете Кајкуш и Сехата Мисина, имамо записе народних песама из Горе Нурке Шоле и Зухре Велију.